

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/123/2000

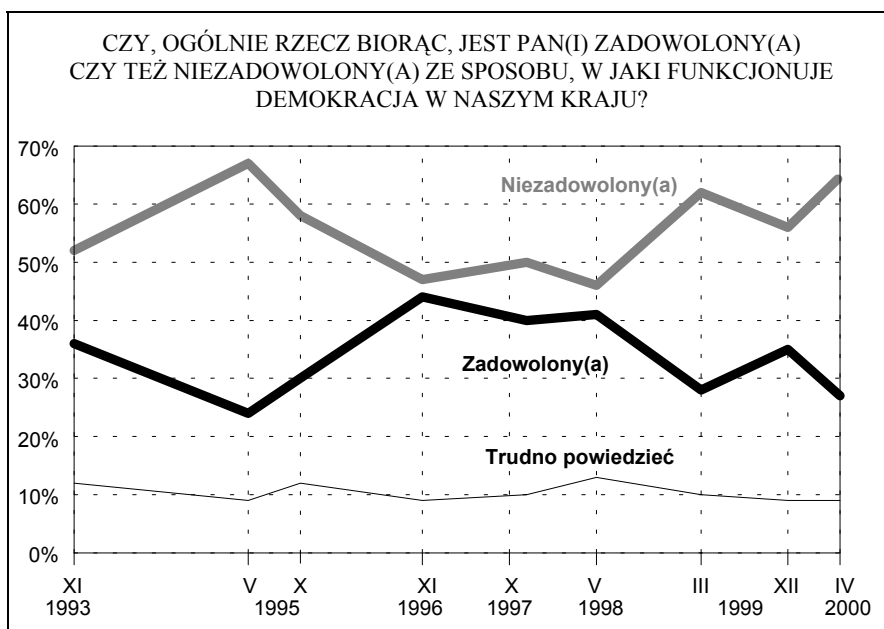
OCENA POLSKIEJ DEMOKRACJI

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, SIERPIEŃ 2000

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Większość Polaków nie jest zadowolona ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju. Obserwując w ciągu siedmiu lat kształtowanie się zadowolenia z demokracji w Polsce można stwierdzić, że jest ono dość zmienne i zależne od oceny ogólnej sytuacji w kraju.

- Większość badanych (71%) zgadza się natomiast ze stwierdzeniem, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów. Przekonanie to utrzymuje się na porównywalnym poziomie (60%-70%) od roku '93, niezależnie od stopnia zadowolenia ze sposobu funkcjonowania demokracji w naszym kraju.

Truizmem jest stwierdzenie, że demokracja ma obok dobrych również słabe strony. Jednak stawiając pytanie, jak po dziesięciu latach doświadczeń polskie społeczeństwo postrzega funkcjonowanie demokracji, trzeba zwrócić uwagę na co najmniej trzy sprawy. Po pierwsze, zasady demokracji politycznej wprowadzone zostały równoległe z głębokimi przemianami gospodarczymi, których konsekwencją są niemałe koszty społeczne. Koszty te mogą jednak wielu ludziom kojarzyć się nie tylko ze zmianą systemu gospodarczego, ale także z demokratycznymi przemianami politycznymi i rzutować na ich ocenę. Po drugie, odwoływanie się przez rządzących do hasła „demokracja” towarzyszy polskiemu społeczeństwu właściwie nieprzerwanie od zakończenia II wojny światowej, mimo że przez ponad czterdzieści lat praktyka rządzenia była odległa od norm demokratycznych. W pierwszych latach powojennych propaganda nowych władz przeciwstawiała Polskę „demokratyczną” przedwojennym rządóm „dyktatury sanacyjnej”. Następnie pojawiło się określenie „demokracja ludowa”, z czasem coraz częściej zastępowane „demokracją socjalistyczną”. Wprawdzie powszechny był pogląd, że demokracja socjalistyczna ma mało wspólnego z „normalną” demokracją, jednak blisko pół wieku oddziaływania oficjalnej retoryki nie mogło nie doprowadzić do sporego zamieszania pojęciowego w świadomości społecznej. Po trzecie wreszcie, na bieżące oceny funkcjonowania polskiej demokracji może mieć wpływ różne rozumienie tego terminu. Wszystko to trzeba mieć na uwadze, pytając Polaków o opinie na temat demokracji.

ZADOWOLENIE Z FUNKCJONOWANIA DEMOKRACJI W POLSCE

W Polsce, podobnie jak w innych krajach „młodej demokracji”, większość badanych niezmiennie wyraża niezadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja¹. Jednak

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (119) zrealizowano w dniach od 30 marca do 4 kwietnia 2000 na 1111-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych Polaków. Por. komunikat CBOS „Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce, Czechach, na Węgrzech i na Litwie”, maj 2000.

proporcje zadowolonych i niezadowolonych są dość zmienne. Wynika to zapewne stąd, że, po pierwsze, opinie badanych o funkcjonowaniu demokracji są w pewnym stopniu zależne od ogólnej oceny sytuacji w kraju, po drugie zaś - od ich stosunku do tego, co aktualnie dzieje się na scenie politycznej.

Wiosną ubiegłego roku odnotowaliśmy nagły spadek odsetka osób zadowolonych z funkcjonowania demokracji. Narastało wtedy niezadowolenie z rozwoju sytuacji w Polsce, a badanie miało miejsce akurat na początku marca, w momencie dużych napięć politycznych. Odsetek niezadowolonych był wówczas ponad dwukrotnie większy niż zadowolonych.

Tabela 1

Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?	Wskazania respondentów według terminów badań								
	XI '93	V '95	X '95	XI '96	X '97	V '98	III '99	XII '99	IV 2000
	w procentach								
Zadowolony(a)	36	24	30	44	40	41	28	35	27
Niezadowolony(a)	52	67	58	47	50	46	62	56	64
Trudno powiedzieć	12	9	12	9	10	13	10	9	9

W grudniu '99 zanotowaliśmy poprawę opinii o polskiej demokracji. Jednak nie powróciły one do poziomu z lat '96-'98, gdy liczba Polaków zadowolonych z funkcjonowania demokracji niemal zbliżała się do liczby niezadowolonych. Zapewne było to spowodowane pogłębiającym się w tym czasie ogólnym spadkiem nastrojów społecznych. Nie bez przyczyny bowiem najwięcej badanych deklaroowało zadowolenie z funkcjonowania demokracji w latach '96-'98, gdy i nastroje społeczne były dobre (wyłoniony w wyniku demokratycznych procedur układ rządowy funkcjonował bez większych zgrzytów), i rząd cieszył się stosunkowo dużym poparciem społecznym. Po paru miesiącach, wraz z dalszym pogarszaniem się nastrojów społecznych i narastającymi konfliktami w łonie koalicji AWS-UW, zadowolenie z funkcjonowania demokracji ponownie spadło do poziomu z marca '99.

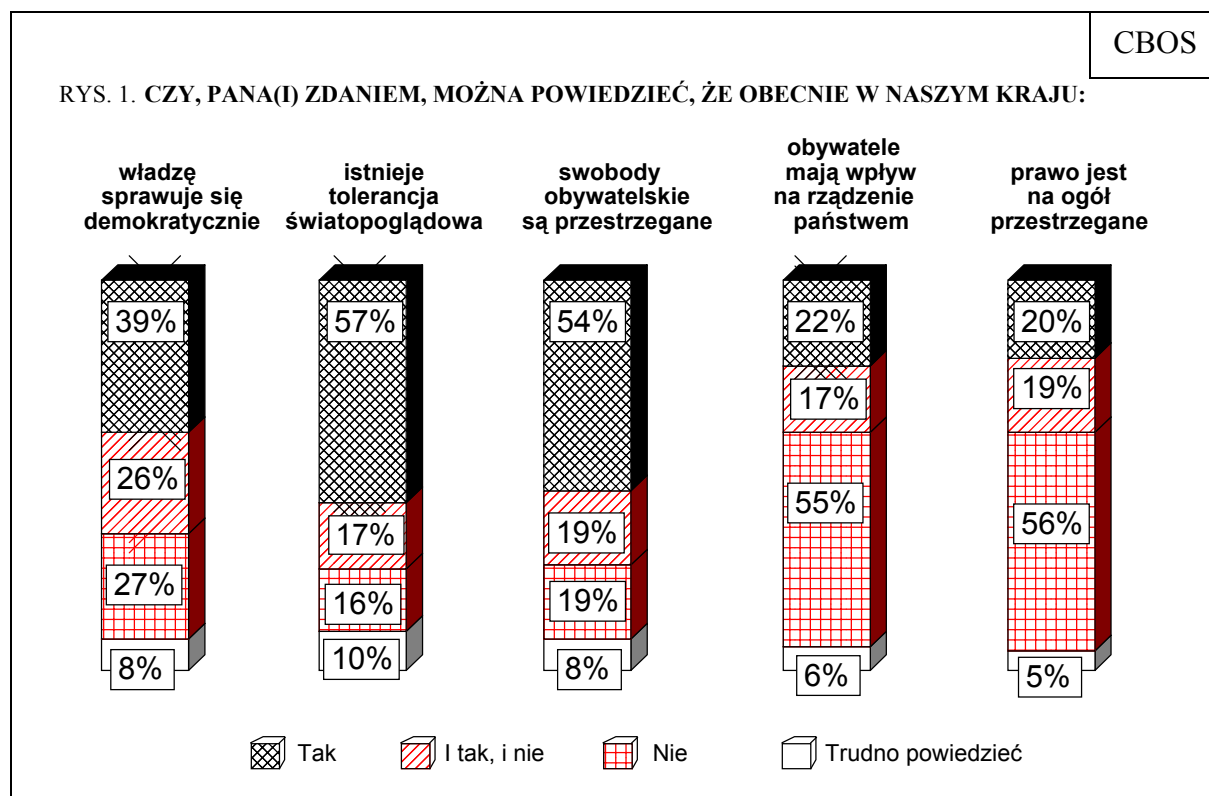
Istnieje wyraźna zależność między zadowoleniem z funkcjonowania demokracji a poglądami politycznymi. Wśród ankietowanych o orientacji lewicowej, a więc, jak można przypuszczać, raczej niechętnie nastawionych do istniejącego w tym czasie rządu, znajdujemy

niemal czterokrotnie więcej niezadowolonych niż zadowolonych, podczas gdy wśród badanych o poglądach prawicowych przeważa, acz nieznacznie, zadowolenie.

Poglądy w tej sprawie zmieniają się także w zależności od sytuacji materialnej badanych. Zadowolenie z demokracji deklarowane jest tym częściej, im lepsza ocena tej sytuacji. Nie ma natomiast wyraźnych związków z innymi wyznacznikami położenia społecznego - wykształceniem, przynależnością społeczno-zawodową i miejscem zamieszkania.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na najmłodszą grupę badanych (w wieku od 18 do 24 lat). Są to osoby, które dorastały w demokratycznej Polsce. Ich stosunek do rozwoju demokracji jest wyraźnie lepszy niż roczników starszych - przewaga niezadowolenia jest wśród nich nieznaczna.

Ocena sposobu funkcjonowania demokracji informuje o tym, jak badani postrzegają „całościowo” sferę życia publicznego w Polsce. Jak natomiast oceniają realizację wybranych demokratycznych zasad życia publicznego? Ankietowani wyrażali swoje opinie o przestrzeganiu swobód obywatelskich i tolerancji światopoglądowej, sposobie sprawowania władzy, realizacji zasady wpływu obywateli na rządzenie państwem i zasady państwa prawnego.

Dane pochodzą z badania „Państwo i obywatel”, które przeprowadziliśmy w dniach od 3 do 15 grudnia '99 na liczącej 1522 osoby reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

Opinie o realizacji demokratycznych zasad życia publicznego nie przedstawiają się zbyt dobrze. Wprawdzie większość badanych nie kwestionuje istnienia tolerancji światopoglądowej i przestrzegania swobód obywatelskich, ale 16%-19% wyraża przeciwną opinię. Co do tego, czy władzę w Polsce sprawuje się demokratycznie, istnieje duża rozbieżność poglądów. Największa grupa odpowiada na to pytanie twierdząco, ale stanowią oni tylko niespełna dwie piąte ogółu badanych (39%), ponad jedna czwarta zaś wyraża przeciwną opinię (27%).

Charakterystyczne jest, że postrzeganie systemu sprawowania władzy jako demokratycznego częściej występuje wśród ankietowanych o wyższym statusie - lepiej wykształconych, osiągających najwyższe dochody, należących do kadry kierowniczej i inteligencji. Równocześnie opinie w tej sprawie są silnie uzależnione od poglądów politycznych. Ponad połowa badanych o orientacji prawicowej uważa, że w Polsce władzę sprawuje się demokratycznie, podczas gdy wśród osób o poglądach lewicowych zdania są podzielone, z niewielką przewagą opinii negatywnych.

Poglądy polityczne różnicują również opinie na temat przestrzegania swobód demokratycznych i istnienia tolerancji światopoglądowej w naszym kraju. W obydwu tych sprawach utożsamianie się z lewicą sprzyja negowaniu przestrzegania w Polsce reguł demokratycznych.

Nie jest zaskakujące, że zaledwie jedna piąta badanych (22%) uważa, że w Polsce obywatele mają wpływ na rządzenie państwem. Niski stopień poczucia wpływu na sprawy publiczne ujawnił się już w wielu wcześniejszych badaniach CBOS². Podobnie jest zresztą także w innych krajach naszego regionu³. Bardziej niepokoi to, że ponad połowa ankietowanych jest zdania, że w Polsce na ogół nie przestrzega się prawa. Także i w tych kwestiach poglądy lewicowe wiążą się z większym krytycyzmem.

² Por. komunikat CBOS „Poczucie wpływu na sprawy publiczne”, lipiec ‘99.

³ Por. komunikat CBOS „Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce, Czechach, na Węgrzech i na Litwie”, cyt. wyd.

Spośród pięciu omówionych wyżej kwestii najsilniej wiąże się z zadowoleniem z demokracji opinia o tym, czy władza w naszym kraju sprawowana jest demokratycznie. Na kolejnych miejscach znajdują się opinie dotyczące wpływu obywateli na rządzenie państwem i przestrzegania swobód obywatelskich. Związek pomiędzy zadowoleniem z demokracji a postrzeganiem realizowania omawianych reguł jest następujący:

CBOS	
<u>Opinie w sprawach:</u>	<u>Wartość współczynnika r Pearsona dla związku opinii w tej sprawie z zadowoleniem z demokracji</u>
- czy władzę sprawuje się demokratycznie	0,52
- czy obywatele mają wpływ na rządzenie państwem	0,40
- czy swobody obywatelskie są przestrzegane	0,33
- czy prawo jest na ogół przestrzegane	0,32
- czy istnieje tolerancja światopoglądowa	0,26

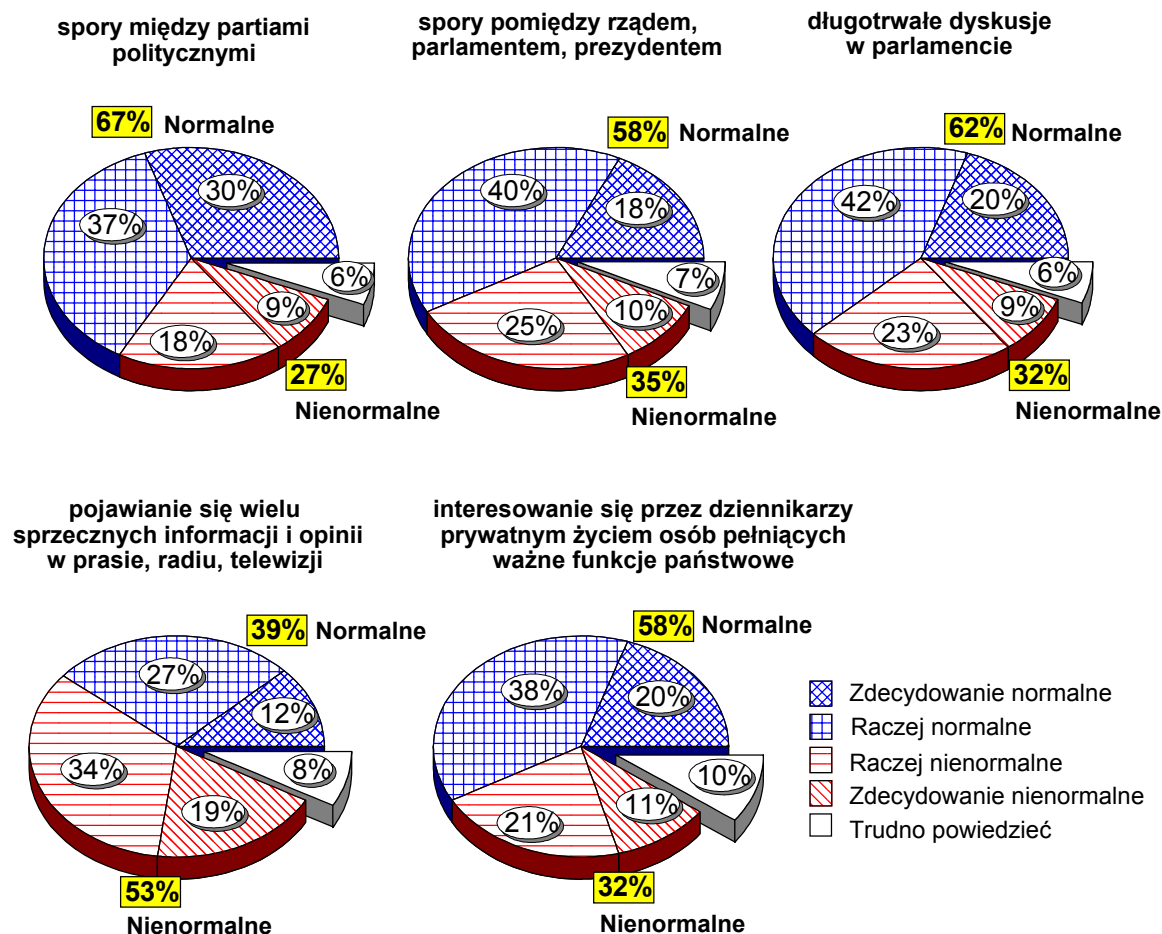
Wszystkie współczynniki korelacji istotne na poziomie 0,001

Warto dodać, że jednym z powodów niezadowolenia z funkcjonowania demokracji w Polsce jest także krytyczna opinia o realizacji w naszym kraju zasady równości. Na poczucie zadowolenia z funkcjonowania demokracji wpływają bowiem także opinie o tym, czy w życiu społecznym realizowana jest zasada równości. Było to przedmiotem odrębnego opracowania⁴.

Uzupełnieniem pytania o zadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju, było pytanie o stosunek do kilku wybranych zjawisk ze sfery życia publicznego, związanych z działaniem demokracji w praktyce.

⁴ Por. komunikat CBOS „Wolność i równość w życiu społecznym”, luty 2000.

RYS. 2. CZY UWAŻA PAN(I) ... ZA ZJAWISKO NORMALNE W USTROJU DEMOKRATYCZNYM CZY TEŻ ZA NIENORMALNE?

Dane pochodzą z badania „Państwo i obywatel”, które przeprowadziliśmy w dniach od 3 do 15 grudnia '99 na liczącej 1522 osoby reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

Ponad trzy piąte badanych uznaje za rzecz normalną, że w ustroju demokratycznym ścierają się przeciwstawne poglądy, różne interesy, co uzewnętrznia się w postaci sporów między partiami politycznymi i w konsekwencji nieraz długotrwałymi dyskusjami w Sejmie. Z nieco mniejszą akceptacją spotykają się spory pomiędzy naczelnymi organami państwa - rządem, parlamentem, prezydentem.

Wszystkie te zjawiska są wprawdzie określane przez większość badanych jako rzecz normalna w ustroju demokratycznym, jednak w każdym przypadku pokaźna część respondentów (mniej więcej co trzeci-czwarty) uważa je za nienormalne. Nasilenie się tego rodzaju sporów może więc wpływać na wzrost niezadowolenia z demokracji. Postrzeganie ich

przez znaczny odłam opinii publicznej jako czegoś nienormalnego w ustroju demokratycznym jest zapewne po części wynikiem przyzwyczajenia do kształtu życia politycznego w poprzednim ustroju.

Podobnie można tłumaczyć stosunek do działania mediów w systemie demokratycznym. Mimo iż wolność słowa stanowi jedną z najważniejszych podstaw ustroju demokratycznego, w polskiej opinii publicznej wyraźnie przeważa przekonanie, że pojawianie się sprzecznych opinii i informacji w prasie, radiu i telewizji nie jest w demokracji zjawiskiem normalnym. Przyzwyczajenie do uniformizacji poglądów politycznych oraz ujednoczonej interpretacji faktów w mediach, które w poprzednim ustroju były kontrolowane przez władze, z pewnością przyczyniło się do pewnego szoku wywołanego otwartymi dyskusjami politycznymi i nieraz skrajnymi różnicami poglądów prezentowanych przez niezależne środki masowego przekazu.

Jedynie badani z wyższym wykształceniem w większości skłonni są uznać za rzecz normalną spory polityczne zarówno w organach władzy i środowisku polityków, jak i w mediach. Postawie takiej sprzyja też prawicowa orientacja polityczna. Uważanie tych zjawisk za nienormalne dominuje natomiast wśród respondentów mniej wykształconych, a także wśród utożsamiających się z lewicą.

Prawicowe poglądy polityczne wiążą się również z częstszym postrzeganiem jako normalne zainteresowania mediów prywatną stroną życia osób pełniących ważne funkcje państwowe. To zainteresowanie mediów uznawane jest zresztą przez większość badanych (58%) za normalne.

ROZUMIENIE DEMOKRACJI A OCENY JEJ DZIAŁANIA

Teoretycy demokracji przypisują jej wiele różnych cech. Niektóre można traktować jako definiujące ten ustrój - ich występowanie jest niezbędne, aby stwierdzić, że mamy do czynienia z demokracją. Inne cechy współwystępują z demokratycznymi stosunkami, mogą być przez nie wzmacniane lub nawet po części z nich wynikać, jednak nie są typowymi

cechami demokracji, ponieważ mogą występować i w innych ustrojach. Złożoność problemów definicyjnych odbija się na potocznym rozumieniu demokracji. Pojmowanie tego terminu może z kolei wpływać na oceny demokracji. Mogą się one znacznie różnić w zależności od tego, jakie aspekty ustroju demokratycznego uważane są przez oceniających za ważniejsze, a jakie za mniej ważne.

W naszym badaniu wymieniliśmy dwadzieścia trzy różne cechy, które w rozważaniach teoretycznych, publicystyce lub w potocznym rozumieniu bywają przypisywane demokracji. Respondenci proszeni byli o zaznaczenie, które z tych cech są ich zdaniem ważne, aby państwo mogło być uznane za demokratyczne, a które w ogóle nie są cechami demokracji.

Za najważniejszą cechę demokracji respondenci uważają równość wobec prawa (83% wskazań „bardzo ważne”). Mniej więcej trzy czwarte badanych wymienia też jako bardzo ważne dla uznania ustroju za demokratyczny takie cechy państwa, jak: ochrona wolności osobistej obywateli, dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem, zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia, finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury, zapewnienie przez instytucje państwowe godziwych warunków bytu najbiedniejszym oraz dbałość rządu o dobrobyt obywateli. Jak widać, zróżnicowanie cech uważanych za definiujące demokrację jest bardzo duże. Najczęściej jednak wymieniane są opiekuńcze funkcje państwa.

Cechy uznawane przez teoretyków demokracji za ustrojowe, formalnoprawne jej kryteria, takie jak: rządy prawa, wolność wyrażania poglądów i organizowania się oraz reprezentowanie interesów wyborców przez parlament, wymienia jako bardzo ważne dla zdefiniowania ustroju jako demokratyczny ponad dwie trzecie badanych. Taka sama liczebnie grupa wskazuje jako cechę definiującą demokrację jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb obywateli.

Tylko połowa respondentów wymienia jako bardzo ważne cechy definiujące demokrację: możliwość wyboru między programami różnych partii politycznych, aktywność obywateli w życiu publicznym oraz przekazanie przez państwo jak najwięcej kompetencji samorządom i organizacjom społecznym - uważane przez teoretyków za istotne elementy ustroju demokratycznego.

Tabela 2. Rozumienie demokracji

Cechy systemu społeczno-politycznego	Które z wymienionych cech uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które nieważne?					
	Bardzo ważne	Średnio ważne	Niezbyt ważne	To nie jest cecha demokracji	Trudno powiedzieć	Ważność cechy (średnia liczba punktów)
	punkty na skali					
	4	3	2	1		
w procentach						
Równość wobec prawa	83	10	1	1	5	3,84
Ochrona wolności osobistej obywateli	78	14	1	1	5	3,79
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	78	11	3	2	6	3,76
Zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin	78	13	3	2	4	3,75
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury	77	13	3	2	5	3,74
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	74	17	2	2	5	3,70
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	73	14	5	3	5	3,65
Rządy prawa	69	17	2	2	10	3,68
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	68	22	3	0	7	3,69
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	68	19	3	1	9	3,68
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	68	18	4	2	8	3,65
Jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli	68	20	4	3	5	3,60
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	61	23	6	2	8	3,56
Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	56	27	9	2	6	3,46
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	54	29	6	1	10	3,51
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	53	25	6	6	10	3,40
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	49	29	6	2	14	3,45
Aktywność obywateli w życiu publicznym	49	33	7	2	9	3,41
Ochrona praw mniejszości	49	32	8	2	9	3,39
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	37	34	10	5	14	3,19
Podporządkowanie społeczeństwa woli większości	31	30	10	13	16	2,93
Mała rola państwa w gospodarce	22	27	14	17	21	2,69
Ograniczenie praw jednostki dla osiągania celów ogólnospołecznych	17	22	12	26	23	2,39

Interesujące jest, że jako najmniej ważne elementy definicji demokracji postrzegane są zarówno cechy ustroju liberalnego (jak najmniej interwencji państwa w życiu obywateli i w gospodarce), jak i cechy kolektywistycznych lub wręcz autorytarnych stosunków społecznych (podporządkowanie woli większości i ograniczenie praw jednostki dla celów ogólnospołecznych).

Analiza współzależności pomiędzy uznawaniem poszczególnych cech ustroju za ważne, aby można go było uznać za demokratyczny - ściślej mówiąc analiza czynnikowa - pozwala na wyodrębnienie pięciu stosunkowo ogólnych pojęć, które zdaniem respondentów definiują demokrację. Pojęcia te można ogólnie określić jako „swobody obywatelskie”, „egalitarne państwo opiekuńcze”, „reprezentacja, partycypacja i państwo prawa”, „ograniczenie roli państwa (ustrój liberalny)” oraz „kolektywizm”.

Tabela 3 pokazuje, jakie szczegółowe cechy wchodzą w skład pięciu bardziej ogólnych czynników (pojęć) definiujących demokrację. Jeśli porównamy przeciętne wartości (średnie punktów na skali od 1 do 4) przypisywane przez badanych poszczególnym cechom, okaże się, że za najważniejsze czynniki definiujące demokrację uważane są swobody obywatelskie (3,77 pkt.). Na drugim miejscu znalazły się cechy charakteryzujące egalitarne państwo opiekuńcze (3,66 pkt.), następnie reprezentacja, partycypacja, państwo prawa (3,53 pkt.) i ograniczenie roli państwa (3,36 pkt.) oraz najmniej zgodny z teorią demokracji kolektywizm (2,67 pkt.). Jak widać, różnice w postrzeganiu ważności czterech pierwszych czynników są minimalne, a średnia punktów lokuje je na skali pomiędzy odpowiedziami „średnio ważne” i „bardzo ważne”. Jedyne kolektywizm określany jest przeciętnie jako czynnik sytuujący się na skali poniżej punktu „średnio ważny” dla zdefiniowania państwa jako demokratyczne.

Tabela 3. Pogrupowanie szczegółowych cech ustrojowych w ogólniejsze czynniki definiujące demokrację. (Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”)

Cechy systemu społeczno-politycznego	Czynnik 1 „Egalitarne państwo opiekuńcze”	Czynnik 2 „Reprezentacja, partycypacja, państwo prawa”	Czynnik 3 „Swobody obywatelskie”	Czynnik 4 „Ograniczenie roli państwa”	Czynnik 5 „Kolektywizm”
	Ładunki czynnikowe (korelacje poszczególnych zmiennych z ogólniejszym konstruktorem - czynnikiem)				
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	0,78	0,06	0,09	0,08	0,01
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury	0,77	0,04	0,04	0,06	0,01
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	0,70	0,14	-0,02	0,22	0,00
Jak najlepsze zaspokajanie przez rząd potrzeb wszystkich obywateli	0,69	-0,01	0,04	0,02	0,18
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	0,63	0,30	0,33	-0,03	-0,05
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	0,61	0,06	0,03	0,28	0,14
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	0,54	0,31	0,25	0,00	-0,03
Aktywność obywateli w życiu publicznym	0,11	0,82	-0,02	0,07	0,03
Ochrona praw mniejszości	0,14	0,67	0,18	0,18	0,00
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	0,11	0,66	0,20	0,03	0,02
Rządy prawa	0,08	0,57	0,28	-0,04	-0,03
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,04	0,44	0,23	0,31	0,26
Ochrona wolności osobistej obywateli	0,16	0,25	0,77	0,10	-0,07
Równość wobec prawa	0,25	0,11	0,72	0,01	-0,04
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	-0,07	0,28	0,65	0,17	0,10
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	0,12	-0,04	0,07	0,76	0,03
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	0,17	0,26	-0,02	0,65	-0,12
Wolność wyboru miejsca zamieszkania w kraju lub za granicą	0,10	0,08	0,17	0,57	0,28
Podporządkowanie społeczeństwa woli większości	0,00	0,12	0,06	0,03	0,83
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	0,23	-0,08	-0,13	0,08	0,70

Tabela 4. Przeciętne wartości przypisywane szczegółowym cechom tworzącym ogólniejsze czynniki definiujące ustroj demokratyczny

Uogólnione cechy definiujące demokrację	Stopień uznania za cechę definiującą demokrację (średnia punktów na skali 1-4)	Odchylenie standardowe
Swobody obywatelskie	3,77	0,40
Egalitarne państwo opiekuńcze	3,66	0,48
Reprezentacja, partycypacja, państwo prawa	3,53	0,48
Ograniczenie roli państwa	3,36	0,57
Kolektywizm	2,67	0,95

Celem przedstawionych wyżej analiz rozumienia demokracji było zbadanie, czy osoby różnie ją rozumiejące różnią się między sobą w ocenie funkcjonowania demokracji w Polsce. Można bowiem przypuszczać, że akcentowanie różnych cech ustrojowych jako definiujących demokrację wpływa na ocenę jej funkcjonowania w praktyce.

Tabela 5. Wpływ rozumienia pojęcia „demokracja” na ocenę funkcjonowania demokracji w Polsce

Uogólnione cechy definiujące demokrację	Czy wymienione cechy uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, czy za nieważne?	Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?		
		Zadowolony(a)	Niezadowolony(a)	Trudno powiedzieć
		w procentach		
Swobody obywatelskie	Ważne	36	57	7
	Nieważne	24	71	5
Egalitarne państwo opiekuńcze	Ważne	35	57	8
	Nieważne	46	52	2
Reprezentacja, partycypacja, państwo prawa	Ważne	37	56	7
	Nieważne	28	65	7
Ograniczenie roli państwa	Ważne	37	56	7
	Nieważne	29	63	8
Kolektywizm	Ważne	36	58	6
	Nieważne	38	57	5

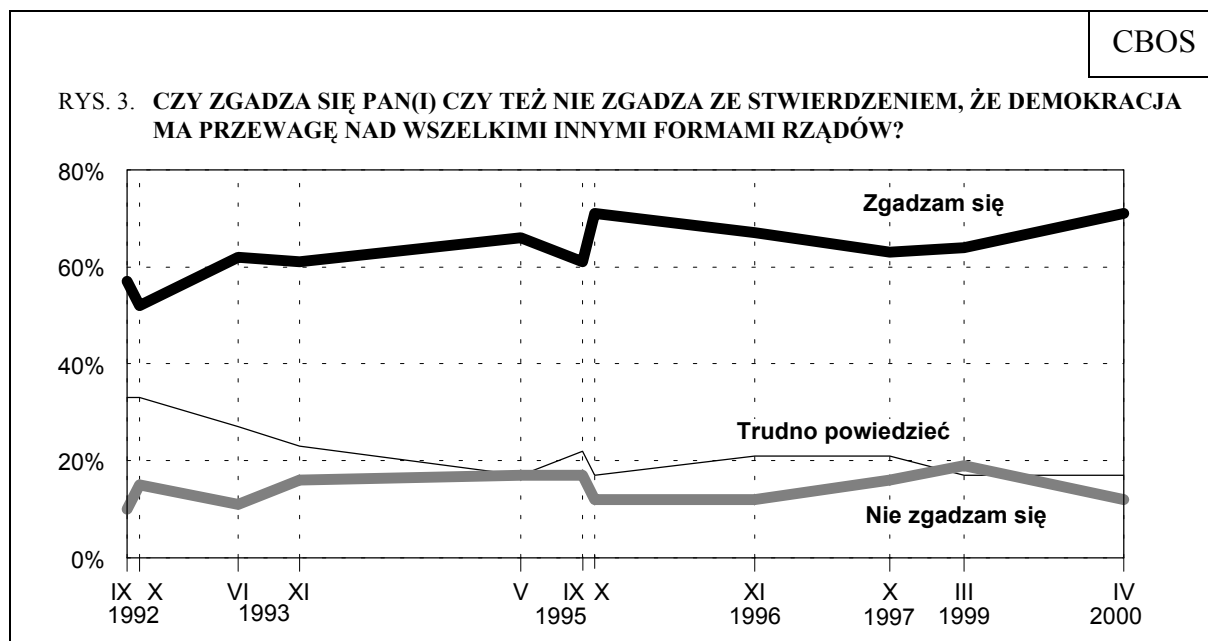
W tabeli 5 zawarte są informacje o tym, jak oceniają polską demokrację osoby, które uważają za ważne lub za nieważne wyodrębnione wyżej ogólne czynniki definiujące ustroj demokratyczny. Za kryterium przyjęto średnią minimum 3 punkty na skali określającej ważność poszczególnych cech ustrojowych. Odpowiada to uznaniu tych cech przeciętnie za co najmniej ważne.

Okazuje się, że osoby, które uznają swobody obywatelskie, reprezentację polityczną, partycypację i państwo prawa oraz ograniczenie roli państwa w życiu obywateli i w gospodarce za ważne cechy definiujące ustroj demokratyczny, oceniają funkcjonowanie demokracji w Polsce znacznie lepiej niż respondenci uważający wspomniane wyżej cechy ustrojowe za nieważne dla definicji demokracji. Odwrotnie jest w przypadku egalitarnego państwa opiekuńczego. Osoby, które uważają cechy takiego państwa za ważne dla uznania go za demokratyczne, oceniają funkcjonowanie polskiej demokracji znacznie gorzej niż badani sądzący, że te cechy są nieważne. Na praktyczne oceny polskiej demokracji nie wpływa natomiast pojmowanie demokracji jako ustroju kolektywistycznego, najmniej zresztą zgodne z teoretycznym jej rozumieniem.

STOSUNEK DO DEMOKRACJI JAKO FORMY RZĄDÓW

Dotychczas mówiliśmy o poglądach badanych na funkcjonowanie demokracji we współczesnej Polsce. Przejdźmy teraz do ogólniejszych opinii na temat demokracji jako formy sprawowania władzy.

Należy podkreślić, że poparcie dla demokracji jako formy rządów jest znacznie wyższe, niż wynikałoby to z ocen funkcjonowania demokracji w naszym kraju. Tylko 12% badanych odrzuca pogląd o wyższości demokracji nad innymi formami rządów, podczas gdy aż 64% wyraża niezadowolenie ze sposobu jej funkcjonowania w Polsce. Z drugiej strony zwolennicy demokracji jako najlepszej formy rządów stanowią zdecydowaną większość ankietowanych (71%), podczas gdy tylko nieco ponad jedna czwarta (27%) jest zadowolona z tego, jak funkcjonuje ona w praktyce.

Niezależność poparcia dla demokracji jako idealnej formy rządów od jej bieżących ocen traktowana jest przez przedstawicieli nauk politycznych jako cecha charakterystyczna, a zarazem niezbędny warunek dalszej stabilizacji ugruntowanych i rozwiniętych systemów demokratycznych. Z tego punktu widzenia warto podkreślić nie tylko znacznie wyższy poziom aprobaty demokracji niż ocen jej funkcjonowania w Polsce, ale także fakt, iż pogorszeniu ocen spowodowanemu perturbacjami politycznymi w pierwszej połowie tego roku towarzyszył nie spadek, lecz wzrost poparcia dla demokracji. Na tej podstawie można skonstatować, że Polacy uważają demokratyczne mechanizmy funkcjonowania państwa za środek umożliwiający poprawę systemu, a nie przyczynę jego bieżących niedomogów.

Poglądy badanych na demokrację jako sposób sprawowania władzy wiążą się z niektórymi wyznacznikami ich położenia społecznego.

Czynnikiem najbardziej różnicującym opinie w tej sprawie jest wykształcenie. Im ono niższe, tym częściej spotykamy brak sprecyzowanych poglądów na ten temat. Równocześnie im wyższy jest poziom wykształcenia, tym częstsze przekonanie o przewadze demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów.

Drugim czynnikiem różnicującym poglądy na demokrację jest przynależność społeczno-zawodowa ankieterów. Przewagę demokracji nad wszystkimi innymi formami

rządów dostrzegają przede wszystkim członkowie kadry kierowniczej i inteligencji, pracownicy umysłowi niższego szczebla oraz pracujący na własny rachunek; pogląd ten najrzadziej akceptują rolnicy.

Poglądy na demokrację zależą także od sytuacji materialnej badanych. Im wyższe dochody i lepsza ocena własnych warunków materialnych, tym częstsze jest przekonanie o wyższości demokracji nad innymi formami rządów.

Stosunek do demokracji jako formy rządów zależy w pewnym stopniu także od poglądów politycznych badanych. Akceptowaniu tezy, że demokracja ma przewagę nad wszystkimi innymi formami rządów, sprzyjają poglądy prawicowe.

Większość Polaków nie jest zadowolona ze sposobu funkcjonowania demokracji w naszym kraju. Obserwując w ciągu siedmiu lat kształtowanie się zadowolenia z rozwoju demokracji w Polsce można stwierdzić, że jest ono dość zmienne i zależne od oceny ogólnej sytuacji w kraju. Opinie o funkcjonowaniu ustroju demokratycznego zależą też od pojmowania demokracji. Jej rozumienie akcentujące cechy egalitarnego państwa opiekuńczego sprzyja negatywnym ocenom bieżących stosunków, podczas gdy podkreślanie takich cech demokracji, jak: wolność, reprezentacja, państwo prawa i ograniczanie roli państwa sprzyja relatywnie lepszym ocenom.

Mimo stosunkowo złych ocen funkcjonowania polskiej demokracji większość ankietowanych akceptuje ją jako formę rządów lepszą od innych. Negatywne opinie na temat bieżącego życia politycznego i funkcjonowania demokratycznych instytucji nie powodują więc spadku poparcia dla demokracji. Aprobacie ustroju demokratycznego sprzyja wyższy poziom wykształcenia, lepsza sytuacja materialna oraz prawicowe poglądy polityczne.

Opracowali

Michał STRZESZEWSKI

Krzysztof ZAGÓRSKI

A N E K S

Tabela 1. Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?

(%)

	Zadowolony(a)	Niezadowolony(a)	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	27	64	9	1110
Płeć				
Meżczyźni	26	67	7	527
Kobiety	28	61	11	583
Wiek				
18-24 lat	43	47	10	159
25-34	30	62	8	196
35-44	26	70	4	230
45-54	18	74	8	204
55-64	21	65	13	141
65 lat i więcej	26	58	16	181
Miejsce zamieszkania				
Wieś	25	63	12	410
Miasto do 20 tys.	30	58	12	113
20-100 tys.	22	70	8	248
101-500 tys.	27	66	7	203
501 tys.i więcej mieszk.	40	56	5	137
Wykształcenie				
Podstawowe	22	62	16	339
Zasadnicze zawodowe	26	66	8	296
Średnie	33	61	6	357
Wyższe	29	69	2	119
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	30	70	0	67
Prac. umysł. niż. szczebla	35	62	3	100
Pracownicy fiz. - umysł.	37	59	3	77
Robotnicy wykwalifikowani	16	77	7	116
Robotnicy niewykwalifik.	34	62	4	34
Rolnicy	24	66	10	55
Pracujący na własny rach.	29	66	6	48
Bierni zawodowo				
Renciści	24	59	17	134
Emeryci	24	64	12	209
Uczniowie i studenci	48	44	8	83
Bezrobotni	22	68	9	122
Gospodynie domowe i inni	17	61	23	65
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	28	66	6	166
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	24	71	5	105
sekt. pryw. poza rolnict.	35	62	3	199
prywatnym gosp. rolnym	24	66	9	57
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	19	75	6	191
276-399	18	77	5	120
400-549	25	62	13	225
550-799	27	67	7	138
Powyżej 799 zł	34	60	6	157
Ocena własnych war. mater.				
Złe	14	74	12	361
Średnie	29	62	9	506
Dobre	42	52	6	243
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	23	63	14	68
Raz w tygodniu	31	59	10	615
1-2 razy w miesiącu	27	64	9	167
Kilka razy w roku	21	73	6	168
W ogóle nie uczestniczy	18	74	8	89
Poglądy polityczne				
Lewica	20	75	5	319
Centrum	23	70	7	305
Prawica	49	45	6	231
Trudno powiedzieć	20	59	21	255

Tabela 2. Czy, Pana(i) zdaniem, można powiedzieć, że obecnie w naszym kraju władzę sprawuje się demokratycznie?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	39	26	27	8	1521
Płeć					
Mężczyźni	42	25	28	5	721
Kobiety	37	26	26	11	799
Wiek					
18-24 lat	46	29	19	7	217
25-34	40	27	30	3	268
35-44	37	29	28	6	299
45-54	40	24	28	7	290
55-64	35	25	30	9	207
65 lat i więcej	36	20	25	18	239
Miejsce zamieszkania					
Wieś	33	24	29	13	550
Miasto do 20 tys.	45	24	27	4	181
20 - 100 tys.	39	28	28	5	299
101 - 500 tys.	44	27	24	5	266
501 tys. i więcej mieszk.	43	27	23	6	225
Wykształcenie					
Podstawowe	31	24	28	18	423
Zasadnicze zawodowe	37	27	28	8	414
Średnie	43	25	29	2	535
Wyższe	52	30	17	1	148
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	54	28	17	1	99
Prac. umysł. niż. szczebla	40	27	30	4	155
Pracownicy fiz.-umysł.	44	27	24	5	129
Robotnicy wykwalifikowani	40	22	30	9	145
Robotnicy niewykwalifik.	30	27	39	4	52
Rolnicy	25	28	36	11	63
Pracujący na własny rach.	53	23	22	2	70
Bierni zawodowo					
Renciści	32	23	35	10	186
Emeryci	38	25	24	14	313
Uczniowie i studenci	55	19	18	7	100
Bezrobotni	30	35	29	6	130
Gospodynie domowe i inni	29	32	29	9	77
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	43	24	28	5	307
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	46	24	25	5	106
sekt. pryw. poza rolnict.	42	30	25	3	268
prywatnym gosp. rolnym	30	19	37	14	67
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	30	27	34	9	217
276 - 399	39	30	25	6	166
400 - 549	38	31	24	7	335
550 - 799	42	23	28	8	228
Powyżej 799 zł	51	21	23	5	235
Ocena własnych war. mater.					
Złe	30	26	33	11	560
Średnie	38	28	27	7	621
Dobre	56	21	18	4	340
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	48	25	12	14	77
Raz w tygodniu	41	24	27	8	728
1-2 razy w miesiącu	36	27	29	8	244
Kilka razy w roku	35	31	29	5	303
W ogóle nie uczestniczy	37	25	29	9	163
Poglądy polityczne					
Lewica	33	27	38	2	379
Centrum	37	28	30	5	416
Prawica	53	27	18	3	407
Trudno powiedzieć	31	21	22	26	317

Tabela 3. Czy, Pana(i) zdaniem, można powiedzieć, że obecnie w naszym kraju swobody obywatelskie są przestrzegane? (%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	54	19	19	7	1520
Płeć					
Mężczyźni	56	21	18	5	722
Kobiety	53	18	20	9	798
Wiek					
18-24 lat	48	20	23	9	217
25-34	58	20	20	3	268
35-44	57	21	18	5	299
45-54	54	21	19	6	290
55-64	58	13	19	10	207
65 lat i więcej	50	19	17	14	238
Miejsce zamieszkania					
Wieś	47	19	21	12	551
Miasto do 20 tys.	62	16	19	4	181
20 - 100 tys.	58	19	19	5	299
101 - 500 tys.	53	24	18	4	265
501 tys. i więcej mieszk.	61	17	17	6	225
Wykształcenie					
Podstawowe	44	16	25	16	422
Zasadnicze zawodowe	62	14	19	5	414
Średnie	53	25	18	5	535
Wyższe	68	22	10	0	148
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	64	25	9	2	99
Prac. umysł. niż. szczebla	60	21	19	0	155
Pracownicy fiz. - umysł.	48	29	19	4	129
Robotnicy wykwalifikowani	58	16	22	4	145
Robotnicy niewykwalifik.	62	10	21	7	52
Rolnicy	45	28	19	7	63
Pracujący na własny rach.	56	17	23	4	70
Bierni zawodowo					
Renciści	47	17	24	12	185
Emeryci	52	18	17	13	313
Uczniowie i studenci	55	20	14	11	100
Bezrobotni	53	17	21	9	131
Gospodynie domowe i inni	59	14	23	3	77
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	58	24	16	2	307
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	56	17	21	6	106
sekt. pryw. poza rolnict.	60	16	22	1	268
prywatnym gosp. rolnym	43	34	11	12	67
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	48	20	24	9	217
276 - 399	57	18	18	7	166
400 - 549	54	19	20	8	334
550 - 799	53	23	18	6	228
Powyżej 799 zł	66	18	13	2	235
Ocena własnych war. mater.					
Złe	46	19	24	11	560
Średnie	56	20	18	7	620
Dobre	65	19	14	3	340
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	69	11	8	12	77
Raz w tygodniu	56	19	17	8	727
1-2 razy w miesiącu	50	21	20	9	244
Kilka razy w roku	53	20	22	4	304
W ogóle nie uczestniczy	47	22	24	7	163
Poglądy polityczne					
Lewica	48	21	26	5	379
Centrum	58	22	17	3	416
Prawica	66	17	15	2	407
Trudno powiedzieć	42	17	18	23	317

Tabela 4. Czy, Pana(i) zdaniem, można powiedzieć, że obecnie w naszym kraju istnieje tolerancja światopoglądowa?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	57	17	16	10	1521
Płeć					
Mężczyźni	58	19	16	6	722
Kobiety	55	15	16	13	799
Wiek					
18-24 lat	55	19	17	8	217
25-34	54	24	18	4	268
35-44	61	17	16	7	299
45-54	62	13	17	7	290
55-64	57	12	17	14	207
65 lat i więcej	49	17	13	21	239
Miejsce zamieszkania					
Wieś	54	18	13	16	551
Miasto do 20 tys.	68	10	13	8	181
20 - 100 tys.	60	16	18	6	299
101 - 500 tys.	54	22	17	7	266
501 tys. i więcej mieszk.	53	17	24	6	225
Wykształcenie					
Podstawowe	48	15	15	22	423
Zasadnicze zawodowe	62	20	11	7	414
Średnie	59	17	20	5	535
Wyższe	59	19	21	1	148
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	57	22	21	1	99
Prac. umysł. niż. szczebla	61	15	20	4	155
Pracownicy fiz. - umysł.	60	21	16	4	129
Robotnicy wykwalifikowani	65	15	14	7	145
Robotnicy niewykwalifik.	60	15	15	10	52
Rolnicy	51	16	20	13	63
Pracujący na własny rach.	62	17	14	8	70
Bierni zawodowo					
Renciści	53	16	13	18	186
Emeryci	52	15	17	17	313
Uczniowie i studenci	57	19	13	11	100
Bezrobotni	53	24	15	7	131
Gospodynie domowe i inni	57	15	23	5	77
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	59	18	17	5	307
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	57	18	17	8	106
sekt. pryw. poza rolnict.	62	17	17	4	268
prywatnym gosp. rolnym	52	16	15	18	67
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	59	14	17	10	217
276 - 399	61	19	14	6	166
400 - 549	56	19	13	12	335
550 - 799	59	13	20	9	228
Powyżej 799 zł	59	21	18	3	235
Ocena własnych war. mater.					
Złe	52	15	18	15	560
Średnie	59	18	15	8	621
Dobre	60	18	17	5	340
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	63	11	14	12	77
Raz w tygodniu	62	16	10	11	728
1-2 razy w miesiącu	50	17	24	9	244
Kilka razy w roku	56	20	18	6	304
W ogóle nie uczestniczy	40	20	29	11	163
Poglądy polityczne					
Lewica	51	15	27	6	379
Centrum	56	24	16	4	416
Prawica	72	14	11	3	407
Trudno powiedzieć	45	16	10	30	317

Tabela 5. Czy, Pana(i) zdaniem, można powiedzieć, że obecnie w naszym kraju obywatele mają wpływ na rządzenie państwem? (%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	22	17	55	6	1520
Płeć					
Mężczyźni	24	19	52	4	722
Kobiety	20	16	58	7	798
Wiek					
18-24 lat	25	21	47	7	217
25-34	26	22	51	1	268
35-44	21	21	54	4	299
45-54	21	16	58	4	290
55-64	17	11	65	6	207
65 lat i więcej	21	11	56	12	238
Miejsce zamieszkania					
Wieś	19	15	55	11	551
Miasto do 20 tys.	22	19	57	2	181
20 - 100 tys.	22	19	55	3	299
101 - 500 tys.	22	21	55	2	265
501 tys. i więcej mieszk.	27	15	55	3	225
Wykształcenie					
Podstawowe	16	11	60	14	422
Zasadnicze zawodowe	25	17	55	4	414
Średnie	21	21	57	2	535
Wyższe	36	24	38	2	148
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	31	29	38	3	99
Prac. umysł. niż. szczebla	25	20	53	2	155
Pracownicy fiz. - umysł.	27	11	60	2	129
Robotnicy wykwalifikowani	21	24	51	3	145
Robotnicy niewykwalifik.	14	16	59	11	52
Rolnicy	20	13	62	5	63
Pracujący na własny rach.	26	32	38	4	70
Bierni zawodowo					
Renciści	18	7	66	9	185
Emeryci	20	13	58	9	313
Uczniowie i studenci	28	29	36	7	100
Bezrobotni	16	17	63	4	131
Gospodynie domowe i inni	20	11	64	5	77
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	24	22	50	3	307
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	24	19	52	5	106
sekt. pryw. poza rolnict.	26	20	53	2	268
prywatnym gosp. rolnym	15	16	59	11	67
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	13	13	66	9	217
276 - 399	22	17	56	5	166
400 - 549	19	17	60	4	334
550 - 799	27	12	56	5	228
Powyżej 799 zł	29	26	44	2	235
Ocena własnych war. mater.					
Złe	14	15	64	7	560
Średnie	22	16	56	6	620
Dobre	33	24	38	4	340
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	23	10	59	9	77
Raz w tygodniu	23	17	55	5	727
1-2 razy w miesiącu	21	13	57	8	244
Kilka razy w roku	20	24	53	3	304
W ogóle nie uczestniczy	20	17	56	7	163
Poglądy polityczne					
Lewica	15	16	66	2	379
Centrum	20	21	57	2	416
Prawica	36	19	43	2	407
Trudno powiedzieć	14	12	55	19	317

Tabela 6. Czy, Pana(i) zdaniem, można powiedzieć, że obecnie w naszym kraju prawo jest na ogół przestrzegane?

(%)

	Tak	I tak, i nie	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	20	19	56	5	1518
Płeć					
Mężczyźni	20	22	54	3	721
Kobiety	19	17	58	6	797
Wiek					
18-24 lat	21	16	56	7	217
25-34	21	24	54	1	267
35-44	20	24	53	3	299
45-54	17	19	61	3	289
55-64	19	15	59	8	207
65 lat i więcej	19	16	55	10	238
Miejsce zamieszkania					
Wieś	19	19	54	8	550
Miasto do 20 tys.	17	19	61	3	181
20 - 100 tys.	20	22	53	5	298
101 - 500 tys.	21	21	56	2	265
501 tys. i więcej mieszk.	20	15	62	3	225
Wykształcenie					
Podstawowe	15	14	61	10	422
Zasadnicze zawodowe	20	20	55	4	413
Średnie	19	22	56	3	535
Wyższe	31	22	47	0	148
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	32	25	42	1	99
Prac. umysł. niż. szczebla	20	17	62	1	155
Pracownicy fiz. - umysł.	18	26	54	2	128
Robotnicy wykwalifikowani	26	19	53	2	145
Robotnicy niewykwalifik.	10	18	66	6	52
Rolnicy	16	27	54	3	63
Pracujący na własny rach.	25	20	53	2	70
Bierni zawodowo					
Renciści	14	15	63	7	185
Emeryci	20	17	54	9	313
Uczniowie i studenci	26	18	48	8	100
Bezrobotni	14	22	61	4	131
Gospodynie domowe i inni	12	19	64	5	76
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	23	20	55	2	306
spółce właścicieli					
prywatnych i państwa	26	20	50	4	106
sekt. pryw. poza rolnict.	22	21	56	1	268
prywatnym gosp. rolnym	16	20	57	7	67
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	13	19	64	4	217
276 - 399	23	24	50	3	166
400 - 549	19	21	55	5	334
550 - 799	18	20	58	4	228
Powyżej 799 zł	27	17	55	2	235
Ocena własnych war. mater.					
Złe	12	18	64	6	560
Średnie	20	19	56	5	618
Dobre	30	23	44	3	340
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	24	27	40	10	77
Raz w tygodniu	22	19	54	5	726
1-2 razy w miesiącu	18	19	56	7	244
Kilka razy w roku	17	19	62	2	303
W ogóle nie uczestniczy	16	18	59	6	163
Poglądy polityczne					
Lewica	16	21	61	2	379
Centrum	18	20	60	1	415
Prawica	26	23	49	2	407
Trudno powiedzieć	17	12	54	17	316

Tabela 7. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza ze stwierdzeniem, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów? (%)

	Tak	Nie	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	71	12	17	1110
Płeć				
Mężczyźni	75	12	13	527
Kobiety	67	12	21	583
Wiek				
18-24 lat	76	12	12	159
25-34	80	10	10	196
35-44	78	11	11	230
45-54	71	11	18	204
55-64	64	18	18	141
65 lat i więcej	53	10	37	181
Miejsce zamieszkania				
Wieś	64	11	25	410
Miasto do 20 tys.	71	8	21	113
20-100 tys.	68	16	16	248
101-500 tys.	82	11	7	203
501 tys. i więcej mieszk.	81	10	9	137
Wykształcenie				
Podstawowe	54	14	32	339
Zasadnicze zawodowe	72	12	16	296
Średnie	80	11	9	357
Wyższe	89	9	3	119
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	88	8	4	67
Prac. umysł. niż. szczebla	86	7	7	100
Pracownicy fiz.- umysł.	83	9	8	77
Robotnicy wykwalifikowani	75	12	13	116
Robotnicy niewykwalifik.	64	27	9	34
Rolnicy	58	16	26	55
Pracujący na własny rach.	84	6	9	48
Bierni zawodowo				
Renciści	63	12	25	134
Emeryci	62	10	28	209
Uczniowie i studenci	82	9	9	83
Bezrobotni	64	22	14	122
Gospodynie domowe i inni	56	11	34	65
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	81	12	7	166
spółce właścicieli				
prywatnych i państwa	75	11	14	105
sekt. pryw. poza rolnict.	86	6	7	199
prywatnym gosp. rolnym	57	18	25	57
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	62	16	22	191
276-399	64	21	15	120
400-549	69	10	21	225
550-799	65	17	18	138
Powyżej 799 zł	88	6	7	157
Ocena własnych war. mater.				
Złe	64	11	25	361
Średnie	72	13	15	506
Dobre	79	11	10	243
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	64	18	17	68
Raz w tygodniu	69	11	20	615
1-2 razy w miesiącu	73	14	14	167
Kilka razy w roku	76	11	13	168
W ogóle nie uczestniczy	74	12	14	89
Poglądy polityczne				
Lewica	75	15	9	319
Centrum	72	14	14	305
Prawica	86	8	5	231
Trudno powiedzieć	50	8	42	255